

EGY ELFELEJTETT ALSÓVADÁSZI

CZÖVEK ISTVÁN

„Fordító, jogi író. Sárospatakon tanult, 1817-től teológiai tanár Losoncon, 1819-től Pesten ügyvéd. Regényfordításait részben eredetinek feltüntetve adta ki. Az 1820-as években jogi művei jelentek meg. Színműfordításait Budán és Pesten játszották (1836-1842).”¹ A tömör lexikai ismertetés munkáinak felsorolása mellett ezeket mondja Czövek Istvánról, valamint halálának helyét és idejét is tudatja: *Buda 1828. június 24.* Eszerint származási helye és születésének ideje ismeretlen. A sárospataki tanuló évek említése azonban jó kiinduló pontot ad ennek nyomozására.

A nevezetes Kollégium anyakönyveinek tanúsága szerint Czövek István 1790-ben lépte át az Alma Mater küszöbét és lett tanulója a grammatikai osztálynak.² Ezek szerint elemi előtanulmányok birtokában érkezett ide. A pataki tanrend szerint a *classis elementariorum* és *conjugistarum* tananyagát már teljesítette, minden bizonnyal lakhelyén. A következő esztendőben a *syntaxisták*, 1793-ban a *rhétorok* között tett vizsgát. Majd tovább haladva fölfelé a gimnázium alsóbb osztályaiban 1794-ben a *poetai*, 1795-ben a *logikai* osztályt fejezte be sikeresen.³ Az anyakönyvi bejegyzések ez utóbbi esztendőben bővülnek a származási hely és a társadalmi állás megjelölésével. Czövek neve mellett ez áll: „*A. Vadász. Nobilis*”. A tógátus deákok (azaz a lelkészi pályára menendők) közé 1795-ben lépett s kiváló tanulmányi eredménnyel teljesítette sorban vizsgáit a teológia tudományában, a legfelsőbb (VIII.) osztályt 1802. szeptemberében kezdte el.⁴ Közben arról is értesülünk, hogy 1798-ban német nyelvet tanul.⁵ Teológiai tanulmányainak befejeztével nem hagyta el a Kollégiumot, hanem a jogászok közé lépett. Itt az 1804-ben beírt anyakönyv 27 évesnek mondja, apját *Georgicus*-nak, azaz György-nek nevezi.⁶ A következő esztendő bejegyzése szerint *árva*, származási helye *Vadász (Abaúj)*, társadalmi állása *nobilis*, vagyis nemes.⁷ Kiemelkedő tanulmányi eredményeit híven jelzi, hogy juratusként *preceptor*i, *segédtanári* feladatokkal is megbízták. Ennek és a diáktársadalom előtti tekintélyének következménye volt, hogy 1806-1807-ben *contrascriba* (a senior helyettese) lett, majd 1807-1808-ban *senior*, a legfelsőbb diák tiszttviselő, a Kollégium gazdasági ügyeinek felelőse.⁸

Az anyakönyvi adatok elegendőnek mutatkoznak, hogy származási helyét és születési idejét megpróbáljuk felderíteni. Alsóvadászon kell megkeresnünk Czövek György fiaként. Az abaúji község református egyházának keresztelési anyakönyvében 1777. Karácsony második napján olvasható Kövér József lelkész bejegyzése: „*István, ns. Czövek György, Pap Erzsébet, Nagy András, Farkas Istvánné*”.⁹ Tehát 1777. december 26-án kereszteltetett István, nemes Czövek György és Pap Erzsébet fia, keresztapja Nagy András, keresztanyja Farkas Istvánné. Figyelembe véve a korabeli gyakorlatot - az újszülöttet igyekeztek három napon belül megkereszteltetni - egy-két nappal december 26 előtt születhetett.

Adataink fényében kétségtelennek mondhatjuk, hogy Czövek István Alsóvadászon született 1777. december végén, 26-án keresztelték. Amikor seniorságát 1807. szeptemberében elkezdte, az iskolai anyakönyvben - helyesen - 29 évesnek jelölték Patakon.

¹ Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk. Péter László. Bp. 1994. 334.

² Sárospataki Református Kollégium, Levéltár (SRKLT.) K.a.I.30. 549 (1791. júliusában tett vizsgát), 586. (*syntaxista*), 629. (*rhétor*, itt keresztnevét tévesen Alexander-nek írják).

³ SRKLT. K.a.II.1. 34. K.a.I. 33. 2.

⁴ SRKLT. K.a.II.12. 125.

⁵ SRKLT. K.a.II.5. 77.

⁶ SRKLT. K.a.II.13. 75.

⁷ SRKLT. K.a.II.13. 31.

⁸ SRKLT. K.a.II.16. 212. K.a.II.18. 2.

⁹ Alsóvadász, Ref. Lelkészi hivatal, IV.A.I. 55.

Kezdő tanuló éveit bizonyára szülőfaluja iskolájában teljesítette, ahol tanították a latin nyelv alapjait is. Patakra 12 évesen került. Az Alma Mater falai között 18 éven át, 30 éves koráig tanult illetve tanított. Ez akkor nem számított ritkaságnak. Mint kiváló diákot, várta a külföldi tanulmányút. Ennek költségeit tanítói vagy kápláni - általában három éves - működés során szerezték meg a végzett diákok. Czövek István szülőfalujában, Alsóvadászton lett káplán.¹⁰ Külföldre azonban 1811-ig nem jutott el. Igaz, háborús idők jártak akkor, az abaúji egyházmegye mégis elmarasztalta mulasztásáért és 100 Rénes forint megfizetésére kötelezte.¹¹ Ekkor Bereten volt prédikátor, itt 1813. márciusáig maradt.¹² Losoncra került 1814-ben, ahol a kiválónak fejlődött református iskola teológiai tanszékének tanára volt 1819-ig.¹³ Ebben az esztendőben megpályázta a Sárospatakon szervezett humaniorum tanszék professzori állását.¹⁴ Ezt azonban a már hosszabb ideje itt tanárkodó Vályi Nagy Ferenc nyerte el. Czövek István ekkor Pestre ment, ahol ügyvéd lett. Itt élt és dolgozott Budán 1828. június 24-én bekövetkezett haláláig.

Czövek István először fordítóként jelentős. Munkásságát Losoncon kezdhette, első műve 1816-ban jelent meg.¹⁵ Rendkívül termékeny fordító volt: 1816 és 1818 között tizenkét munkája látott napvilágot. Fordításai a magyar regény irodalom előzményei között fontosak. Általános jelenség más országokban is, hogy a regény először „fordításként ver tanyát”.¹⁶ Az sem meglepő ekkor, hogy a fordítók többnyire eredetinek tüntették fel munkájukat. Némely munkáját Czövek is ilyennek jelölte meg.

Czövek munkái részben történelmi elbeszélések (Napoleon, Somlyai Báthory István, II. József), mégpedig szórakoztató formában, némelyik valójában anekdoták gyűjteménye. Megjelenik fordításai között a bűnügyi történet is. A francia felvilágosodás hatása a magyar közönséghez is eljutott a gonosztevők újszerű megítélése tekintetében. Eszerint a bűn megítélésében a társadalom visszás berendezettsége, a mellékkörülmények s egyéb emberies szempontok is figyelembe veendőek. Ezzel függ össze a híres francia jogtudós, Pitval, több kötetes gyűjteménye, jogi esetek tömegével igazolandó az említett szemlélet létjogosultságát. Ez a mozgalom Schillert is magával ragadta. A Pitval féle gyűjteményt németre átdolgozta, s előszóval látta el a 13 elbeszélésből álló kötetet. Ezt ültette Czövek István anyanyelvünkre, s fordítása az első magyar nyelvű Pitvalnak tekinthető. Ezen kívül még két fordítása született Czöveknek ebben a témakörben. Több munkája közvetlenül az eredeti megjelenését követően került napvilágra, frissiben közvetítve magyar nyelven a korabeli német irodalom egyes termékeit.

Czövek István valójában megrendelésre dolgozott, innen érthető, hogy rövid idő alatt viszonylag sok munkája jelent meg. A megrendelő Trattner János Tamás pesti nyomdász és könyvkiadó volt. Ezt Vitkovics Mihálytól tudjuk, aki 1817-ben írt egyik levelében így jellemezte Czövek István irodalmi munkásságát: „Czövek Istvánt ismerni kívánod. Ő sárospataki deák. Pestre jövéen, Trattnerrel ismeretségbe esett, és melléje, fizetés mellett, fordítónak állott be, amint minden munkái fordítások. Az ő munkálásai magyarok, de nem csinosak, sőt gyakran parasztosak”.¹⁷ Vitkovics tehát csiszolatlanak, darabosnak értékelte Czövek stílusát. Ebből azonban nem szabad elhamarkodott következtetést levonnunk irodalmi munkásságának értékét illetően. Vitkovics jellemzése mindenesetre azt jelenti, hogy Czövek nem tartozott Kazinczy Ferenc pesti irodalmi

¹⁰ Mint ilyen került Beretre prédikátornak 1811. március végén. SRKLT. R.A.III.3/5. 1184.

¹¹ SRKLT. A.XXXV.13921.

¹² SRKLT. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek R.A.IV.3/1. Beret. 1813. március 30-31-i egyházmegyei gyűlés rendelte utódát Beretre. R.A.III.3/5. 1185.

¹³ Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp. 1977. 633. Zoványi szerint nem 1817-től tanított itt, amint a fentebb idézett lexikon írja, hanem 1814-től.

¹⁴ SRKLT. XLII.17315.

¹⁵ Legteljesebb bibliográfiája: Szinycsei József: Magyar írók élete és munkái II. Bp. 1893. 544-546.

¹⁶ György Lajos: A magyar regény előzményei. Bp. 1941. 91. Czövek munkásságának jellemzése ugyanitt: passim.

¹⁷ Vitkovics Mihály válogatott levelei. Bp. 1879. 24.

köréhez. Az pedig, hogy Trattner kiadói hivatalának folyamatosan dolgozott jelzi, hogy könyvei olvasottak, népszerűek voltak.

Czövek tollából egy méhészeti szakkönyv is napvilágot látott 1816-ban. Nyilván ez is fordítás volt. Sikerét mutatja, hogy 1831-ben második kiadást is megért.

Megvolt tehát Czövek fordítói munkásságának a maga korában a sajátos jelentősége: másokkal együtt a magyar regény előfutárának bizonyult.

Jogi irodalmi működése bizonyos tekintetben fordítói tevékenységénél is jelentősebb. Ebben a körben két értekezése jelent meg a Felső-magyarországi Minerva 1825. és 1826. évfolyamában. Majd lefordította latin nyelvről a királyi Curia határozatainak gyűjteményét és kiadta 1825-ben. Ez a magyar jognak még évtizedekig közkeletű forrása volt.¹⁸ Emellett megjelent még egy munkája „A magyar hazai polgári magános törvényről” címen, melynek eredetije Kelemen Imre jogtanár latin nyelvű kéziratosa műve. Jogi természetű fordításai hézagpótló munkák voltak. A bontakozó reformkornak a magyar nyelv hivatali nyelvként való elismertetéséért vívott küzdelméhez Czövek így járult hozzá jelentősen.

Utoljára szólunk színműveiről. Kettő látott nyomtatásban napvilágot, ezek is fordítások. A pesti és budai magyar nyelvű színjátszásban fontos szerepet töltött be a „Corvinus Mátyás, vagy a hűség győzedelme” című színműfordítása, melyet 1834-42 között többször játszottak.

Nem tudunk számot adni egyházi irodalmi tevékenységéről. Ilyen irányú munkái, ha születtek, kéziratban lappanganak valahol.

Szülőfaluja nem tartotta számon Czövek Istvánt, annyira, hogy születési helye eddig ismeretlen volt a lexikonokban is. Czövek Istvánnak persze nincs szüksége Alsóvadászra, a községnek viszont meg kell becsülnie neves embereit, ha önmagát becsüli.

¹⁸ Magyar Jogi Lexikon VI. Szerk. Márkus Dezső Bp.1907. 67.